

Bogdan KOLAR

NEKATERE RAZSEŽNOSTI ODNOSA MED DR. METODOM MIKUŽEM IN LJUBLJANSKIM ŠKOFOM DR. GREGORIJEM ROŽMANOM

V doslej objavljenih zgodovinskih spisih, ki so obravnavali čas druge svetovne vojne in neposredno po njej je bilo o odnosu dr. Metoda Mikuža do ljubljanskega škofa, to je njegovega cerkvenega predstojnika, dokler je opravljal duhovniško službo, slišati in prebrati že veliko predstavitev in interpretacij. Znano je, da je dr. Mikuž o svojem nekdanjem predstojniku napisal več sodb, med katerimi je članek v *Slovenskem biografskem leksikonu* pomenil le sumaren pogled na delo vojaškega sodišča ter sodbe, ki jo je vojaško sodišče izreklo civilni osebi.¹ Geslo je bilo sestavljeno pred letom 1960, po vsej verjetnosti kaj kmalu po Rožmanovi smrti, saj je datum njegove smrti že objavljen, izid devetega zvezka *Slovenskega biografskega leksikona* pa nosi letnico 1960 (iz kolofona izvemo, da je bil rokopis oddan v tisk 19. junija 1959, zvezek pa je bil dotiskan julija 1960). Članek je v primeri s tistimi, ki obravnavajo posameznike iz istega obdobja in s tolikšnimi pristojnostmi, kot jih je imel ljubljanski škof, po svojem obsegu skromen.² Ni pa znano, ali si je tudi škof dr. Gregorij dovolil sodbo o svojem nekdanjem podrejenem, čeprav na splošno velja, da po odhodu iz Slovenije ni poskušal vplivati na dogajanje v njegovi ljubljanski škofiji in da ni izrekal sodb o ljudeh in dogodkih doma. Morda bomo tudi v prihodnosti še nanjo kje naleteli, čeprav bi si bilo kar težko predstavljati, da bi škofova beseda imela takšen ton in tendence, kot jih imajo sodbe dr. Metoda Mikuža. Vsekakor je geslo sad zgodovinskega trenutka, v katerem je bilo napisano, ter političnih ocen, ki so o nekdanjem ljubljanskem škofu ob koncu petdesetih let prevladovali na Slovenskem. Podobno vrednotenje vsebujejo tudi dela, ki so bila objavljena kot samostojne publikacije ali prispevki pri širše zastavljenih naslovih. Odmev tega je najti v publikaciji Ljerke Bizilj *Cerkev v policijskih arhivih*,³ kjer je iz enega dostopnih dokumentov povzela poznejše stališče dr. Metoda Mikuža do škofa dr. Gregorija Rožmana: *"Dr. Metod Mikuž sodi, da so k škofovi medvojni držli veliko prispevali njegova okolica, vrhovi slovenskih meščanskih, političnih strank in škofijska kurija. In prav ta zadnja - in za njo skrivajoči se fanatični klerikalni podmladek - naj bi celo brez škofove vednosti in uradnega imprimaturja izdajala in širila 'najbolj gnusne in hujskaške brošure z versko-moralno vsebino, ki so nujno morale begati nekatere ljudi. Seveda odgovarja škof v polni meri tudi za to, čeprav jih ni imel moči prepovedati. Pri tem mislim na knjige in brošure kot na primer: 200? ali Kaj mora vedeti vsak Slovenec o OF, Izoblikujmo nov tip sloven-*

1 Prim. Slovenski biografski leksikon, 4. knj., str. 152. Škof dr. Gregorij Rožman je umrl 16. novembra 1959 v Clevelandu.

2 Prim. geslo v Enciklopediji Slovenije, 10. zv., str. 301-302.

3 Prim. Ljerka Bizilj: *Cerkev v policijskih arhivih*. Ljubljana 1991, 165 str.

skega vojaka, Bodi tudi v vojski kristjan,‘ zatrjuje Mikuž in med škofovo okolico in škofijsko kurijo prišteva brbljavega monsignorja Škerbca, Škulja, dr. Jagodica.⁴

Obilni literaturi,⁵ ki je bila o škofu dr. Gregoriju Rožmanu, njegovem času in mestu v slovenski zgodovini objavljena v zadnjih letih, pri čemer so se avtorji neredko sklicevali prav na vrednotenje, ki ga je o njem izrekal dr. Metod Mikuž, naj bo ta prispevek le dodatna osvetlitev ter res prispevek za boljše poznavanje odnosa, ki se je med njima izoblikoval že v času med obema vojnama ter deloma tudi v času druge svetovne vojne, pretežno do konca italijanske okupacije. K temu bi bilo nujno dodati širši politični in družbeni ter tudi vojaški vidik, saj je vlogo posameznika in njegovo ravnanje brez tega skorajda nemogoče ovrednotiti, vendar bi to presegalo namen pričujočega prispevka kot tudi zbornika samega. Delo z arhivskim gradivom, ki je bilo ustvarjeno v obravnavanem času, ter srečevanja z ljudmi, ki so ta čas še doživljali in poznali tako škofa dr. Gregorija Rožmana kot dr. Metoda Mikuža, pa vendar daje nekaj možnosti in podlago za predstavitev v naslovu nakazane teme. Okvir tega prispevka bodo kronološki mejniki, ki so bili odločilnega pomena za izoblikovanje njunega odnosa, pri čemer ne gre prezreti, da je dr. Metod Mikuž imel v slovenskem prostoru velike možnosti oblikovanja javnega mnenja o delovanju škofa dr. Gregorija Rožmana, le-ta pa ni imel možnosti, da bi na ustvarjanje podobe o sebi reagiral ali predstavil svoje gledanje ter razloge za takšno ravnanje.⁶

Zapis dr. Stanislava Leniča

Med škofovanjem dr. Gregorija Rožmana škofijski tajnik in pozneje ljubljanski pomožni škof dr. Stanislav Lenič⁷ je v času svojega službovanja v ljubljanskem

⁴ Bizilj, n.d., str. 72-73. Misli so povzete iz članka M. Mikuža Ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman in njegova okolica med NOB, v: Ljubljana v ilegali, knjiga 4, Ljubljana 1970, str. 321. Mons. M. Škerbec je umrl 17. 10. 1963 v Clevelandu; K. Škulj je umrl 22. 7. 1958 v San Martinu, Argentina; dr. J. Jagodic je umrl 16. 9. 1974 v Lienzu, Vzhodna Tirolska. Prim. Šematizem ljubljanske nadškofije za leto 1993, str. 496, 493, 514.

⁵ Prim. Jakob Kolarič: Škof Rožman, 3 knjige. Celovec 1967-1977; Bojan Godeša: Kdor ni z nami, je proti nam. Slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnem taboru. Ljubljana 1994; Tamara Griesser-Pečar, France Dolinar: Rožmanov proces. Ljubljana 1996; Tamara Griesser-Pečar: Pomen 'osvoboditve' za slovensko katoliško Cerkev, v: Slovenija v letu 1945, Ljubljana 1996, str. 111-137; Ivan Jan: Škof Rožman in kontinuiteta. Ljubljana 1998.

⁶ Omeniti velja vsaj nekatere naslove izpod njegovega peresa: Obsodba ljubljanskega škofa Rožmana, v: Koledar OF 1947, str. 172-173; O nepravih duhovnikih, v: Koledar OF 1946, str. 198-199; Slovenska duhovščina in Osvobodilna fronta. Doneski k zgodovini narodnoosvobodilne borbe, v: Novi svet 1946, str. 400-419; Zakaj narod sodi svojega škofa, v: Slovenski poročevalec 28. 8., 30. 8. 1946; Ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman in njegova okolica med NOB, v: Ljubljana v ilegali 4, Ljubljana 1970, str. 320-360.

⁷ Stanislav Lenič je bil škofijski tajnik med leti 1940 in 1947. 9. julija 1947 je na ljubljanski teološki fakulteti zagovarjal disertacijo, 29. avgusta istega leta pa je bil aretiran. 23. decembra 1947 je bil obsojen na 6 let prisilnega dela, zaplembo premoženja in izgubo političnih pravic za 2 leti. 5. februarja naslednjega leta je vrhovno sodišče kazen zvišalo na 12 let zapore s prisilnim delom. Po pogojnem izpustu 1955 je postal župnijski upravitelj v Sodražici, na začetku junija 1964 je bil imenovan za generalnega vikarja ljubljanske nadškofije, 29. novembra 1967 za vazinarskega naslovnega škofa ter ljubljanskega pomožnega škofa. Umrl je v Ljubljani 4. januarja 1991. Prim. Tamara Griesser-Pečar: Stanislav Lenič. Življenjepis iz zapore. Celovec-Ljubljana-Dunaj, Mohorjeva založba 1997.

škofijskem ordinariatu večkrat spregovoril o odnosu med škofom dr. Gregorijem Rožmanom in dr. Metodom Mikužem. Občasno je tudi kaj zapisal. Zlasti v zadnjih letih življenja je v več intervjujih predstavil svoje doživljanje časa druge svetovne vojne in dogodkov, ki so ji sledili.

Med skromno zapuščino dr. Stanislava Leniča⁸ so tudi trije listi z zapisom osebnega doživljanja obeh protagonistov in njunega medsebojnega odnosa. Zapis, ki je nastal 24. novembra 1986 kot odgovor na intervju naslovnega škofa dr. Vekoslava Grmiča v celjskem *Novem tedniku*, v celoti navajamo v nadaljevanju.⁹ Ni pa bilo razvidno, ali je uredništvo objavilo njegovo pismo oziroma ali je bilo njegovo stališče sploh odposlano.

Škof dr. Vekoslav Grmič je v Novem tedniku z dne 20. novembra 1986 na strani 13 odgovarjal med drugim tudi na vprašanje, če soglaša s trditvijo dr. Metoda Mikuža, da o Rožmanu še ni bila izrečena dokončna sodba zgodovine in bo to nalogo treba šele opraviti. Sam sem od Mikuževih slušateljev večkrat slišal, da je Mikuž ponovno nekaj podobnega izjavil. V imenovanem članku pa dr. Grmič popolnoma samovoljno in brez navedbe enega samega dokaza zatrjuje, da je mislil Mikuž vsekakor negativno sodbo o Rožmanu, ki naj bi bila veliko bolj utemeljena kakor je bila doslej.¹⁰ Da je Mikuž mislil povsem obratno od Grmičeve razlage, podpisani, ki sem oba predobro poznal - tako Mikuža in Rožmana - in vedel za njune medsebojne odnose, čutim dolžnost, da to samovoljno trditev omajam z naslednjimi podatki:

Metod Mikuž kakor tudi njegov brat Stane Mikuž, umetnostni zgodovinar, sta zadnja leta gimnazije študirala v zavodu sv. Stanislava v Šentvidu. Rožman se je za vsakega gojenca osebno zanimal, tako se je še posebej ob obiskih zanimal za oba Mikuža, ker je dobro poznal njunega vernega očeta učitelja, s katerim se je srečeval na birmah.

Metod Mikuž je bil vedno nekako ponosen na to, da ga Rožman pobleže pozna. Tudi kot bogoslovec je imel z Rožmanom pogoste stike. Ravnatelj semenišča, generalni vikar Ignacij Nadrah,¹¹ je zaradi Mikuževega značaja in nekaterih vidnih negativnih pojavov na njem, nasprotoval njegovi ordinaciji. Rožman ga je vzel v zaščito in posvetil, ker je računal, da bo kot nadarjen duhovnik, ki je hotel

⁸ Zapuščina se nahaja v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani.

⁹ Intervju, ki ga je pripravil novinar V. Einspiler nosi naslov Sonce je od daleč videti majhno in podnaslov Mariborskega škofa Vekoslava Grmiča označujejo v cerkvenih krogih kot odpadnika. Vprašanje, na katero je odgovoril škof dr. V. Grmič, se je glasilo: "Soglašate s trditvijo dr. Metoda Mikuža, da o Rožmanu še ni izrečena dokončna sodba zgodovine in bo to nalogo treba šele opraviti?" Prim. Novi tednik, št. 46, 20. november 1986, str. 12-13.

¹⁰ Ta del odgovora škofa dr. V. Grmiča se je glasil: "Dr. Metoda Mikuža so nekateri popolnoma napačno razumeli, kajti s temi besedami še zdaleč ni mislil, da bo sodba popravljena v smeri pozitivne sodbe. V vsakem primeru gre za negativno sodbo, ki pa naj bi bila veliko bolj utemeljena, kakor je bila doslej. Rehabilitacija ne pride v poštev, zato ker zločin ne more čez noč postati vrednota ali krepost."

¹¹ Dr. Ignacij Nadrah (24. 12. 1868, Ivančna Gorica - 17. 11. 1951, Ljubljana) je bil ljubljanski stolni kanonik, prošt, rektor bogoslovnega semenišča in generalni vikar. Prim. Šematizem ljubljanske naškofije 1993, Ljubljana 1993, str. 489. Službo generalnega vikarja je v skladu z določbami, ki jih je pred odhodom na Koroško dal škof dr. Gregorij Rožman, opravljal do 13. junija 1945, ko je bil aretiran. Vodstvo škofije je po vnaprej pripravljenem vrstnem redu kandidatov prevzel kanonik Anton Vovk.

nadaljevati teološki študij, lahko koristen duhovnik.¹² Mikuž je bil kaplan v Mengšu, Trebnjem in nazadnje v Kočevju. Ker je bil, žal, nagnjen k pijači, je bilo proti njemu povsod veliko pritožb. Rožman ga je, da bi ga nekako zavaroval, leta 1940 potegnil v Ljubljano. Stanoval je pri svojih starših na Viču, I. 1941 prepričal šmarnice na Viču, dokončal svoj teološki študij z zgodovinsko disertacijo o vrsti stiških opatov. Rožmana je prosil, če bi lahko v prostem času delal v škofijskem arhivu kot volonter. Rožman mu je rad dovolil in mu zato dajal skromno mesečno nagrado. Z arhivarjem dr. Maksom Miklavčičem sta bila v najskladnejšem sodelovanju. Že takrat je imel zveze z OF in je v tej zadevi gotovo veliko govoril z Rožmanom in mu dajal informacije. Pozimi leta 1942 je Mikuž odšel na dom svoje matere v Prapreče pri Svetem Gregorju. Maševat je hodil na Velike Poljane, kjer je imel v starem župniku Ivanu Noču dobrosrčnega prijatelja. Vendar nas je župnik Noč opozoril, da ima Mikuž pri maševanju določene težave, da silno težko izgovori konsekracijske besede in se mu na obrazu vidi, da trpi. Pa to tukaj ni pomembno.

Iz Praproč je Mikuž po dogovoru s partizani neke noči odšel z njimi in postal partizanski kurat in verski referent. Na škofa Rožmana so začeli pritiskati takratni politični ljudje, da ga na vsak način mora suspendirati. Spominjam se prav dobro, da je škof tudi meni o tem govoril in je rekel: Jaz sem po svoje vesel, da je Mikuž pri partizanih. Saj je tam veliko vernih fantov in mož, ki so vsak dan v smrtni nevarnosti in jim bo lahko delil zakramente. Ko je bil pritisk vedno hujši, se je končno vdal in v Škofijskem listu objavil kratko notico: 'Sacerdos Methodius Mikuž a divinis suspensus est, donec redeat et Ordinario se sistat.'¹³ (Duhovnik Metod Mikuž je suspendiran od upravljanja duhovniške službe, dokler se ne vrne in se predstavi ordinariju-škofu.)

Med tem časom, ko je bil Metod pri partizanih, je njegov brat Stane ponovno prišel k škofu. Spominjam se, da sem nekoč prišel po opravih k škofu in sem tam naletel na Staneta, s katerim sva bila v zavodu v isti učilnici. Stane je čakal v čakalnici, škof pa je prišel pravkar iz kapele in prinesel več liturgičnih predmetov, ki jih je sam zavl in dal Stanetu, da jih bo po kurirjih poslal Metodu. Škof mi je še naročil, naj o tem nikomur ne govorim. V tistem času je namreč škof Rožman Metoda že odvezal cerkvene kazni, kar pa seveda iz znanih razlogov ni objavil. O tem sem zvedel šele prve dni po osvoboditvi.

Ko so prišli partizani v Ljubljano, so kmalu telefonirali na škofijo, da bo na določen dan ob deveti uri v stolnici maša za rajne partizane. Mašo bo daroval dr. Metod Mikuž. Takrat je škofijo vodil generalni vikar Ignacij Nadrah, ki ni vedel, da je Rožman preklical suspenzijo nad Mikužem. Zato se je hotel z Mikužem, ki je takrat stanoval v Unionu, sestati, da bi ga odvezal suspenzije in si tako razlagal: Jaz sem sedaj njegov ordinarij, prišel je v Ljubljano in s tem izpolnil pogoje, ki mu jih je postavil škof. Prosil me je, da sem ga spremljal v Union. Mikuž, ki je bil telefonično

¹² Metod Mikuž je bil ordiniran v ljubljanski stolnici 7. julija 1935. Na Teološki fakulteti je diplomiral naslednje leto. Na isti fakulteti je 1941 doktoriral s tezo Vrsta stiških opatov. Prim. Enciklopedija Slovenije, zv. 7, str. 139–140.

¹³ Odlok je bil objavljen med drugimi dogodki škofijske kronike v Ljubljanskem škofijskem listu 80(1943), št. 5, ki je izšla 10. junija 1943, str. 32. Zanimivo je, da je bil podoben odlok v oktobru 1943 objavljen tudi za duhovnika senjske škofije Jožefa Lampreta, nad katerim pa je bila izrečena 'suspensio a jurisdictione et divinis'. Prim. Ljubljanski škofijski list 80 (1943), št. 9–10, str. 86.

obvešččen o najinem obisku, naju je prijazno pričakal pri vhodu in pospremil v svojo sobo. Tam je najprej povedal Nadrahu, da ga zelo spoštuje kot svojega vzgojitelja. Nadrah pa mu je rekel nekako takole: 'Gospod doktor, sedaj ste izpolnili pogoje, ki jih je škof postavil za odvezo od suspenzije, zato vas jaz sedaj odvežem od suspenzije, da boste lahko opravili mašo v stolnici.' Mikuz pa mu je rekel: 'Gospod generalni vikar, lepo se vam zahvalim, toda povedati vam moram, da ne potrebujem odveze, ker me je škof Rožman že zdavnaj od tega odvezal. Če ne verjamete, vprašajte stiškega opata dr. Kostelega,¹⁴ ki je bil posrednik.' Mikuz je nato ob nabito polni stolnici opravil slovesni rekviem za vse padle partizane. Na koru je pel partizanski pevski zbor. Asistirala sta mu duhovnik France Šoukal¹⁵ in podpisani.

Iz povedanega se, mislim, dovolj jasno vidi, kakšno je bilo razmerje med Metododom Mikuzem in škofom Rožmanom. Zato se nismo čudili, če smo kdaj pa kdaj slišali, kako je znal Mikuz pri predavanjih omenjati, da bo zgodovina Rožmana morala še poglobljeno preučiti, da bo o njem dala pravilno sodbo. Rožman je moral pogosto poslušati očitke, da je bil skozi Mikuzev protektor.

Zanimivo je, da je Mikuz v tistem času, ko smo bili navajeni samo črno-belega prikazovanja okupacijskih dogodkov o Rožmanu, v Slovenskem biografskem leksikonu (zvezek X., stran 152) zapisal, da je "potemtakem Rožmanova krivda (subjektivna ali objektivna, kar je za razvoj dogodkov med NOB postranskega pomena) v tem, da se je ob veliki revolucionarni prelomnici v zgodovini slov. naroda obrnil k reakciji in kontrarevoluciji in ne na stran velikanske večine Slovencev..." Torej je za Mikuzja bil Rožman kontrarevolucionar, nikoli si ga ni upal imenovati izdajalca. Ko je Mikuz govoril, da bo treba zgodovinsko resnico o Rožmanu poglobiti in raziskati, je nedvomno mislil na tiste vzroke in tiste silnice, zaradi katerih se je Rožman odločil tako in ne drugače.

To sem moral zaradi resnice napisati kot dopolnilo samovoljne razlage dr. Grmiča, kaj je Mikuz mislil pod tem raziskovanjem zgodovinske resnice. Prepričan sem, da povsem drugače, kakor mu podtika dr. Grmič.

Ljubljana, 24. novembra 1986

Stanislav Lenič

Škof dr. Stanislav Lenič je svoje poznanstvo z dr. Metododom Mikuzem in s škofom Gregorijem Rožmanom ter njun medsebojni odnos obsežneje predstavil tudi v intervjuju, ki ga je imel za *Novo revijo*.¹⁶ Skoraj dobesedno je srečanje med generalnim vikarjem Nadrahom in Mikuzem opisal tudi v spominih, ki so bili objavljeni po njegovi smrti. Večji poudarek je dal le dogajanju po koncu druge

¹⁴ 54. stiški opat dr. Avguštin Kostelec (5. 8. 1879, Drašiči - 23. 2. 1963, Stična) je v cistercijanski opatiji opravljal vrsto služb. Kot opat je bil na čelu skupnosti in raznovrstnih dejavnosti v letih 1924-1963. Doživel je razcvet samostana med obema vojnama in njegovo razdejanje po drugi svetovni vojni. Prim. J. Gregorič: Cistercijani v Stični. Ob 1500-letnici rojstva sv. Benedikta. Ljubljana 1980, str. 105-107. Po vsej verjetnosti pa je kot posrednik mišljen pleterski prior dr. J. E. Leopold-Lavov, kakor je razvidno iz nadaljnjega besedila.

¹⁵ France Šoukal (13. 12. 1909, Ljubljana - 12. 12. 1981, Zalog-Cerklje na Gorenjskem) je bil ordiniran 5. 7. 1936. Prim. Šematizem ljubljanske nadškofije 1993, Ljubljana 1993, str. 508.

¹⁶ Prim. Nova revija št. 67-68 (1987), str. 1929-1944. Prim. tudi S. Lenič: Moji spomini, Ljubljana 1997, str. 30-31. Za razliko od drugih mest je tu poudaril, da je škof Rožman preklical suspenz "kmalu po tisti objavi".

svetovne vojne in kontinuiteti Mikuževe duhovniške službe v partizanskih vrstah.

Odnos med škofom dr. Gregorijem Rožmanom in dr. Metodom Mikužem je dr. Stanislav Lenič osvetljeval tudi v svojem jetniškem življenjepisu.¹⁷ Iz tega dokumenta je razvidno, da je Stane Mikuž v januarju in februarju 1943 po naročilu svojega brata Metoda večkrat obiskal ljubljanski škofijski dvorec ter s pomočjo škofijskega arhivarja Maksa Miklavčiča prihajal do škofa Rožmana. V tem času je bil Metod Mikuž verski referent pri glavnem poveljstvu partizanskih enot.¹⁸ Po bratu je škofa prosil za liturgične pripomočke in za pooblastila, da je lahko opravljal duhovniška opravila v izrednih razmerah. V srečanju Staneta Mikuža s škofom Rožmanom v začetku februarja 1943 je bilo obravnavano vabilo poveljstva partizanske vojske in komunistične skupine v Osvobodilni fronti, ki so škofa vabili na srečanje na 'osvobojenem ozemlju' nekje nad Dobrovo. Sredi istega meseca je škof Rožman dal negativni odgovor glede predlaganega srečanja, poskrbel pa je za stvari, za katere je prosil Metod Mikuž.¹⁹

Mikužev odhod v partizane in prevzem službe verskega referenta

Po doslej odkritih dejstvih je dr. Metod Mikuž odšel iz Ljubljane in k sorodnikom pred novim letom 1943, da bi se, kot je sam izjavljal, pri njih pošteno najedel. Na voljo je imel dva tedna časa. Od tam je na povabilo partizanov odšel v njihove vrste. 5. januarja 1943 je Edvard Kardelj že poročal o njegovem bivanju v brigadi ter o namenih, da ga imenujejo za verskega referenta pri Glavnem štabu.²⁰ Čeprav so nekateri trdili, da je to storil s škofovo vednostjo in soglasjem, je vendar splošno sprejeto, da za njegov odhod k partizanom škof Rožman ni vedel in mu tudi ni mogel dati soglasja.²¹ To je v zaporu potrdil tudi Stanislav Lenič, ki je poudarjal Rožmanovo naklonjenost Mikužu z dejstvom, da ga je škof branil, ko so Mikuža napadali v tisku. Ni pa Mikuž uspel prepričati svojega predstojnika, da bi spremenil stališče do Osvobodilne fronte in partizanskega gibanja, čeprav je v

¹⁷ Prim. Tamara Griesser-Pečar: Stanislav Lenič. Življenjepis iz zapora. Celovec-Ljubljana-Dunaj, Mohorjeva založba 1997, 338 str.

¹⁸ Odlok o uvedbi funkcije verskih referentov v Slovensko narodnoosvobodilno vojsko je Izvršni odbor Osvobodilne fronte izdal 12. januarja 1943, objavil ga je Slovenski poročevalec števil. 3, ki je izšel 25. januarja 1943. Utemeljitev za ustanovitev službe je bila: "Da se omogoči zadoščanju verskim potrebam v Slovenski narodno-osvobodilni vojski, se uvede v vojsko funkcija verskih referentov - duhovnikov ustrežajočih veroizpovedi." V istem odloku je bilo določeno, da verske referente nastavlja glavno Poveljstvo Slovenske narodno-osvobodilne vojske. Prim. Slovenski poročevalec 4 (1943), št. 3, 25. januarja 1943, str. 3. Na isti strani je bila objavljena še dodatna odredba glavnega poveljstva, s katero je bil za verskega referenta nastavljen Metod Mikuž, "doktor teologije in rimsko-katoliški duhovnik ljubljanske škofije". Prim. Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knj. 5. Ljubljana 1978, str. 145.

¹⁹ Prim. T. Griesser-Pečar, n.d., str. 99.

²⁰ Prim. Kardeljevo pismo v dne 5. januarja 1943 v: Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knj. 5, str. 45-46.

²¹ Nasprotno je trdil Franc Glavač, urednik Slovenca in ena osrednjih osebnosti trdega protikomunističnega jedra znotraj Slovenske ljudske stranke. Prim. T. Griesser-Pečar, n.d., str. 157. Franček Saje je v svoji knjigi Belogardizem navedel Glavačeve besede iz pisma Babniku. "Ko smo pisali proti Mikužu, je hotel škof mene kaznovati. Vem, da je šel Mikuž s škofovim privoljenjem. Kam bomo prišli, Bog se nas usmili!..." Franček Saje: Belogardizem, 2. izd. Ljubljana 1952, str. 515.

oblikovanju stališč okleval in ni kategorično nastopal od vsega začetka.

O odhodu med partizane so se širile različne govornice tudi med ljudmi na podeželju, zlasti v okolju, kjer je bil Metod Mikuž znan že pred tem. Tako je že 12. januarja 1943 okrožni odbor OF Ribnica-Velike Lašče poročal Izvršnemu odboru OF: "*V Slemenih so ljudje po 'ugrabitvi' duhovnika Metoda Mikuža govorili, da so ga partizani ugrabili in ustrelili. Sedaj pa že govorijo, da je bil to eden najslabših duhovnikov in, da je šel prostovoljno k partizanom. To je očitno plod propagande od zgoraj.*"²²

Kako je njegov odhod sprejel škof Rožman in kako je reagiral, je v določeni meri mogoče razbrati iz korespondence med bratoma Stanetom, ki je ostal v Ljubljani, in Metodom Mikužem²³ ter iz poročil, ki jih je Stane Mikuž pošiljal Zdenki Kidrič,²⁴ ki se je bila do maja 1943 v Ljubljani in je bila na čelu osrednje komisije VOS.²⁵ Ohranjenih je tudi nekaj pisem, ki jih je Metod Mikuž poslal ljubljanskemu škofu.

O značaju partizanskega gibanja je Metod Mikuž škofu Rožmanu poslal daljše pismo dne 11. januarja 1943. Iz pisma je razvidno, da sta bila v stikih že pred tem in da je bilo poročilo pripravljeno kot odgovor na obljubo, ki jo je dal.²⁶ Jasno je videti tudi poudarek, da je Mikuž prišel k partizanom povsem prostovoljno in da je bilo pismo napisano "*popolnoma svobodno, prosto vsake zunanje in notranje sile*". Škofu piše predvsem o stvareh, o katerih sta se že pogovarjala, ker pa je imel v vojaških vrstah priljubljenost, da se je o vsem prepričal z lastnimi očmi, mu je pomisleke o vrsti razsežnosti partizanskega gibanja zavrnil še v obliki pisma. Potem ko je zavrnil govornice o nemoralnosti v partizanskih vrstah, ko je predstavil odnos partizanov do vere in razložil razloge za likvidacije 'vernega in poštenega slovenskega ljudstva, duhovnikov itd.' je utemeljil nujnost večjega števila dušnih pastirjev v partizanskih vrstah. Ker so po njegovih informacijah na Hrvaškem že postavili večje število verskih referentov katoliške in pravoslavne veroizpovedi, je škofu Rožmanu predlagal, da bi enako lahko storil tudi on 'kot slovenski škof' ter uvedel redno dušno pastirstvo med partizane. Ker bi škofu takšen korak prinesel hudo nasprotovanje v njegovem najozjem krogu, mu je Metod Mikuž v primeru imenovanja novih vojaških kuratov, zagotovil 'absolutno tajnost', saj mu ni šlo za propagando, temveč "*samo za to, da je naše dušno-pastirsko delo v armadi nekaj legalnega in v okviru splošnega cerkvenega prava*".²⁷ Škofa je zato prosil, da bi dobil pooblastila, ki so jih v Kraljevini Jugoslaviji imeli jugoslovanski vojni kurati. Hkrati ga je prosil, da bi mu poslal "*portatile, sv. olje, obrednik, mašne posode in obleko*".²⁸ Predlagal je, da bi vse stvari izročil prinašalcu pisma, to je Stanetu

²² Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knj. 5, str. 159; prim. tudi F. Saje, n.d., str. 513.

²³ Korespondenca je ohranjena v Arhivu Republike Slovenije, Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo I, CK VOS-II 1/25. To je korespondenca med Ahacem (dr. Stane Mikuž) in Matijem (dr. Metod Mikuž).

²⁴ Gradivo se nahaja v istem fondu, CK VOS-II 1/18. Korespondenca je potekala med Ahacem in Nušo (Zdenka Kidrič).

²⁵ Prim. Enciklopedija Slovenije, zv. 5, str. 64.

²⁶ Prim. besedilo pisma v: Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knj. 5, str. 117-121.

²⁷ Prav tam, str. 120.

²⁸ Prim. prav tam, str. 121. Namesto izraza 'portatile' je tu uporabljen 'postatile'. Očitno je šlo za pomoto pri prepisovanju. V oklepaju je dodal, da se je v škofjskem arhivu že nahajal kovček z

Mikužu. Glede morebitnih kandidatov za duhovnike v partizanskih vrstah je predlagal pisni dogovor, pri čemer mu je bil najprimernejši postopek, da bi partizani sami predlagali, kdo bi bil primeren. Po pričevanju M. Mikuža je bil v tem času v pisnih stikih z Maksom Miklavčičem, škofijskim arhivarjem.²⁹

Dne 21. januarja 1943 je Stane Mikuž poročal o reakcijah na Metodove javne nastope ter o poročilih, ki so o teh nastopih prihajala na škofijski ordinariat v Ljubljano. Za nekatere duhovnike nastop "ni vseboval nič protiverskega", po mnenju drugih "je bila v M. nagovoru edina krščanska beseda 'Amen', češ vse drugo je bilo komunistično". Stane Mikuž je dodal tudi pogled na reakcijo škofa Rožmana: "Okolica 'gospoda' zahteva M. suspendiranje a divinis, 'gospod' pa odločno ugovarja z motivacijo: 'Dokler ga ustmeno ne zaslišimo'."³⁰

Istega dne je bil Stane Mikuž po posredovanju škofijskega arhivarja Maks Miklavčiča sprejet pri škofu Rožmanu; izročil mu je pismo, ki ga je škofu poslal Metod Mikuž. Dne 22. januarja 1943 je o srečanju poslal poročilo; "21. I. 1943 ob 11.5 bil sprejet pri 'g' in oddal M-jevo. Predno je 'g' pismo prebral sva se pogovarjala o M-jevih zadevah, 'g' je izrazil različne pomisleke, vendar v bistvu M-jevo odločitev odobrava. Pomisleki temelje n.pr., da bi se M-ju lahko kaj zgodilo, ker bodo zahtevali od njega stvari, ki so v oporeki z njegovo vestjo. Odgovoril sem: 'To je po mojem prepričanju nemogoče.' Potem ko sta v pogovoru obravnavala vrsto drugih tem, je škof Rožman prekinil pogovor in prebral Metodovo pismo. "G' prebere M-jevo pismo. Očividno ga zelo pretrese. Izjavi: 'To bi moral sam videti.' 'Ali je varno pošiljati pismo /odgovor/ preko kurirja.' Odgovarjam: 'Kar more priti na svoje mesto, pride.' 'Ne gre samo za odgovor, gre tudi za neke predmete, za katere me 'M' prosi.' Odgovorjam mu z istimi besedami. Vprašam ga, če mu je pismo všeč. Odgovarja, da je tako pač M-jevo gledanje." Da bi pripravil odgovor na pismo in v njem zastavljena vprašanja, si je škof Rožman vzel nekaj dni časa, kajti zanj "je ta stvar preveč nenadna". Obljubil je odgovor 26. januarja 1943.

Dne 26. januarja 1943 je bil Stane Mikuž ponovno pri škofu Rožmanu. Čeprav njegovo poročilo o obisku ni datirano, je mogoče sklepati, da je bilo napisano naslednjega dne. "Dne 26. I. 1943 ob 10.30 uri sprejet pri 'šefu'. /Tako mi je rekel sam, naj ga nazivam v poročilu M-ju./ Bil je izredno prijazen. Povedal mi je tole: "Sklenil sem, da pismenega odgovora ne dam. Sporočite M-ju sledeče ustmene misli. Zelo, zelo me skrbi M-jeva usoda in veliko molim zanj. Glede njegovega dela sporočam, da razumem M-jevo delo, kajti oni tam imajo vsi duše in mi je absolutno do tega, da more zanje kaj napraviti. V politiko se ne spuščam. Kar se tiče Italijanov in gotovega dela ljudi bom vse storil, da jih ohranim v prepričanju, da ni šel sam prostovoljno v gozd. Posodic za sveta olja nimam, toda sem jih dal delati, portatila pa nimam nobenega kompletnega. /Šef najbrže ne ve za onega v arhivu./ Toda naj si M. v Lužarjih, kjer je cerkev pogorela in kjer da je partiz. straža preskrbi vse potrebno. Plašč, da je dober kakršnekoli barve, ostalo že sam ve, kaj je potrebno. Najbolj pa bi bil vesel, če bi mi mogel M. sam osebno poročati. To je vse. Recite, da mu želim božji blagoslov. Tudi vam enako.' Vprašal sem ga, če mu

vsemi naštetimi predmeti, a ni bil popoln.

²⁹ Prim. prav tam, str. 121.

³⁰ Za škofa Rožmana je v korespondenci Staneta Mikuža uporabljen izraz 'gospod' ali samo 'g', še najpogosteje pa 'šef'.

*smem prinesiti še kako M-jevo poročilo. Odgovor: 'Prosim, če bo le mogel kaj sporočiti.'*³¹

Iz poročila je razvidno, da je Rožmanovo ravnanje na Staneta Mikuža napravilo dober vtis in da v odnosu do Metoda Mikuža in do njegovega dela ni bilo nobene negativnega stališča. To je razvidno tudi izkomentarja, ki ga je o srečanju napisal v nadaljevanju svojega poročila: *"Vtis imam in tudi dejstvo iz zgoraj napisanega kaže, da je šef stvari s srcem naklonjen, da pa z razumom te stvari še ni 'prebavil', kakor je rekel zadnjič. Vtis imam, da je vesel M-jevega poročila in tudi posrednik pri šefu mi je zaupal, da se je šef te dni zelo zanimal za vso stvar in da ti je naklonjen. To je vsekakor važno, če pomislimo, da je v bistvu M-jevim prošnjam ustregel! Ne samo, da bi ščitil M-ja pred Italijani in BG, s tem, da je dal n.pr. delati posodice, je direktno ugodil (podprl) zadevo. Vse skupaj se bo dalo še bolj potencirati, če mu bo M. še nadalje poročal. Morda počasi tudi vedno bolj s politične strani. Na vsak način pa je akcija uspela, kajti pomisliti moramo, da je šef skoraj hermetično zaprt vsaki 'drugačni' resnici, ki bi ne prišla iz vrst BG. Dejansko so mi bila omenjena sledeča imena: Jagodič,³² Nadrah.³³ Pisarna ima dovoljenje oziroma možnost izročati sumljive obiskovalce direktno v BG. Jaz sem bil obakrat sprejet mimo pisarne z vso potrebno konspirativnostjo. Prosim, sporočite M-ju moje iskrene pozdrave. Naj vztraja v tej plemeniti borbi do zadnjih možnosti! Sporočite mu, da sem imel ob šefovih besedah želim mu božjega blagoslova. Tudi vam enako' - vtis, dasi priznam subjektiven, da ni mislil samo mojo osebo, marveč da je videl v meni odposlanca OF in da je voščil ter mislil s temi besedami srečo tudi pokretu."*

O istem srečanju je Stane Mikuž 27. januarja 1943 poročal tudi bratu Metodu. Pismo je še bolj osebno, hkrati dodaja nove elemente za razumevanje odnosa med škofom Rožmanom in M. Mikužem. *"Tvoj pohod je bil razglašen v Slov. domu za 'ugrabitev'. Vendar danes malokdo v to verjame in so tvoji sobratje strašno užaljeni. Neki gospod je izjavil, da si bil vedno 'malo zmešane glave in pa alkoholik', etc., važno pa je, da se tvoj šef sijajno drži in moreš od njegove strani pričakovati vso podporo. Moje stališče je 'malce' omajano, kar je razumljivo. Vendar se mi zdi, da do kakšnih ukrepov ne bo prišlo, ker se mi zdi, da bodo tudi tvoje dejanje vzeli po stari preizkušeni politični metodi: 'Za vsak slučaj pa le...' Najbolj so, izgleda, razkačeni tam, kjer si zadnje čase živel. Neki 'kaplan s puško' Lovšin³⁴ v Vel. Laščah, da je najbolj divji in te hoče dobiti 'v roke' za vsako ceno. Zanimivo je, da*

³¹ Prim. Proces proti vojnim zločincem in izdajalcem Rupniku, Roesenerju, Rožmanu, Kreku, Vizjaku in Hacinu. Ljubljana 1946, str. 146-147; F. Saje, n.d., str. 513-514.

³² Tu je skoraj gotovo mišljen Jožef Jagodic (1899-1974) v tem času ravnatelj škofijske pisarne in osrednja osebnost škofijskih uradov. Prim. Šematizem ljubljanske nadškofije 1993, Ljubljana 1993, str. 514.

³³ Dr. Ignacij Nadrah (1868-1951) je v tem času opravljal službo ljubljanskega stolnega prošta in generalnega vikarja. Prim. Šematizem ljubljanske nadškofije 1993, str. 489.

³⁴ V tem času ni bil v Velikih Laščah noben kaplan s priimkom Lovšin. Mogoče je, da se zapis nanaša na kaplana Ivana Dolšina (1909-1987), ki je bil domačin, a pred Nemci iz Senčurja, kjer je bil pred tem, aprila 1941 pribežal v Ljubljano, od tam pa pomagal na ozemlju župnije Velike Lašče. Njega ima najbrž tudi v mislih S. Mikuž v svojem pismu dne 17. februarja 1943, ko poroča o svojem pogovoru s škofom Rožmanom 16. februarja, čeprav tu priimek zapiše Doušina. Prim. Sporočila slovenskih škofij 7(1988), str. 15-16.

je Kristanc³⁵ poročal 'šefu' še najbolj pošteno in objektivno. Govorijo, da sem jaz tudi izginil in temu podobno."

V začetku februarja 1943 je Metod Mikuž pisal pismo škofu Rožmanu in mu ga poslal po bratu Stanetu (iz njegovih poznejših poročil je razvidno, da je ob isti priložnosti škofu Rožmanu oddal tudi pismo Glavnega štaba partizanske vojske ter Centralnega komiteja Komunistične partije). Dne 6. februarja 1943 je o nalogi poročal: "Ob 10.15 oddal pismo M.,³⁶ da ga odda 'šefu'. M. mi da nekaj informacij, ki jih sporočite referentu. Gre za njegov položaj. Po objavi odloka v SP³⁷ so se nekateri kakor hijene vrgli na 'šefa' z zahtevo, da ga kaznuje. 'Šef' se je energično uprl tako, da je dr. A. izjavil kasneje M.ju, 'da mu je všeč, da se je 'šef' za referenta tako postavil'. Vendar vsa stvar še ni dokončno urejena, toda upam, da ni misliti, da bi se iztekla za referenta negativno." V pismu, ki ga je Stane Mikuž pisal svojemu bratu Metodu 12. februarja 1943, je povzel gledanje večjega dela duhovščine glede duhovnikov v partizanskih enotah in duhovniškega dela med njimi. Ker je bilo odklonilno, je Metoda spomnil na mnenje, ki si ga je ustvaril o duhovnikih-beguncih, ki so zatočišče našli v stiški opatiji: "Spomni se, kako sodbo si izrekel o pribeglih duhovnikih, ki si jih ogledoval v Stični! In taki so tvoji sobratje vsi po vrsti, tu ni razlike med mladimi in starimi. To je roba, to so smeti, ki samo še čakajo pometaja, da jih odpelje na smetišče." Dodal je mnenje o ravnanju škofa Rožmana: "S 'šefom' bo, upam, šlo nekako. Zanimivo je, kako ta človek 'plava'. Ko sem bil pri njemu na razgovoru, je pravkar prišel iz sredine, ki je leglo vseh laži in lopovščin. Sicer pa je tako kakor vsi ostali: Veselijo se ruskih uspehov, toda Rusov k nam ne sme biti; čakajo Angleže, pa se jih bojijo in strmiijo v zarjo, o kateri so že prepričani, da pride - toda kaj ukreniti, delati se jim ne zdi. Kakor da so jim zvezane roke, kakor uročene žabe, ali kakor tisti menihi iz Boschove slike 'Ladja norosti'. Potapljajo se, pa vseeno pijejo naprej! Kot človek pa je 'šef' tak, kakor si ti vedno trdil - dober, le popolnoma zaprt vsem resnicam."

Da bi dobil odgovor na pismo Glavnega štaba partizanske vojske in verskega referenta Metoda Mikuža, ki jih je izročil na začetku meseca, se je Stane Mikuž oglasil pri škofu Rožmanu 16. februarja 1943 ter naslednji dan poslal poročilo tako svojim predpostavljenim kot bratu Metodu. Škof ni odklonil povabila, da bi zapustil Ljubljano, dejal pa je, da mu je nemogoče, to storiti, ne da bi Italijani opazili. Stane Mikuž je sklepal, da mu Italijani niso več zaupali in sicer prav zaradi njegovega odnosa do Metoda Mikuža in njegovega mesta v partizanih. O slednjem je Stane Mikuž v poročilu zapisal: "Nato (sc. 'šef') preide na ver. referenta. Italijani strahovito pritiskajo, da ga kaznuje! Že drugič je bil pri njem italij. karab. Major, ki je zahteval v imenu italj. oblasti, da ga ne samo suspendira, marveč celo

³⁵ Leon Kristanc (1901-1989) je bil do leta 1941 župnik na Prežganju. Ob nemški okupaciji je bil aretiran, zaprt in pregnan. Nato se je vrnil v Ljubljano in med vojno večinoma pomagal župniku Krumpstarju pri Sv. Gregorju. Prim. Šematizem ljubljanske nadškofije 1993, str. 515; Sporočila slovenskih škofij 8(1989), str. 129.

³⁶ M' je bila označba za Maksa Miklavčiča. Miklavčič (1900-1971), v tem času škofijski arhivar, je bil posrednik S. Mikuža v odnosih do škofa Rožmana. Prim. G. Griesser Pečar, Stanislav Lenič. Življenjepis iz zapora, str. 21, 23, 99.

³⁷ Slovenski poročevalec je v tem času objavil odlok o imenovanju M. Mikuža za verskega referenta pri Glavnem štabu partizanske vojske. Naslov je imel do konca vojne. Prim. Enciklopedija Slovenije, zv. 7, str. 139-140.

ekskomunicira, da ga javno pokliče v Ljubljano itd. 'Šef' je majorju odgovoril, da ni referent šel prostovoljno, marveč, da je bil ugrabljen ('dejal sem, da sem ukazal zadevo preiskati in da sem dobil tak odgovor!') in da zato on ne more ničesar ukreniti. Major je dejal, da je vzel njegovo izjavo na znanje. (Po piščevem mnenju vsekakor pozitivna zadeva!)" Zgovoren je tudi vtis, ki ga je Stane Mikuž dodal na koncu poročila: "Šef mi nadalje narekuje najstrožjo konspirativnost, da bi imel kake 'zveze' z OF (imam vtis, kakor da se 'šef' počuti nekakega člana naše organizacije), to mu seveda zagotovem. Vprašam ga, če smem v tej zadevi priti še k njemu; odgovarja, da seveda rad vidi, če sliši drugo mnenje itd." Ponovil je svoj vtis, da so Italijani škofu Rožmanu zaupali vedno manj, tudi zaradi stališča, ki ga je imel do Metoda Mikuža in njegove službe v partizanskih vrstah, saj je bilo v tem času že splošno znano, da je bil imenovan za verskega referenta.³⁸

V pismu bratu Metodu, ki ga je naslovil 'drugi referent', je 17. februarja 1943 o srečanju s škofom Rožmanom poročal: "Uspeh pri 'šefu' je bil tak, kakršnega sem, od kar ga osebno poznam, tudi pričakoval. Če bi rabil plastično primeri: Pleskanje z rdečo barvo še ni zaleglo, ker vedno udari stara bela barva na dan. Če bi to slikanje nadaljeval bi imel popoln uspeh - toda kdaj? Ti 'šefa' dobro poznaš, zato tudi veš, kako je omahljiv in pod vplivi. /.../ Sam veš, kako je nemogoče z njim v razgovoru ostati pri predmetu za katerega gre. Sicer pa je njegova 'ukaželnost' temu kriva! Vse zadeve, za katere danes pravzaprav gre, so mu španska vas. Sam priznava, da nima časa (za študij), ker mora vedno sprejemati stranke. Seveda - vključno temu ostane vprašanje odgovornosti in krivde odprto. V tem svojem razgovoru dobro vem, nisem načel vprašanja: 'šef' in njegovi govori ob justifikacijah OF in njihov politični odmev /.../ To je bila tema, o kateri sem mislil, da bode razpravljali na osvobojenem ozemlju. Če se ti po vsem tem zdi, da obdržimo zvezo z njim, morda opravi to temo sam, pismo ali pa politični forum. Ker kakor vidiš in boš morda razbral iz poročil - kjer sem skušal fiksirati razgovore čim bolj eksaktno - je vsa zadeva mešanica nevednosti, vraščanja z reakcijo, poštenosti, neumnosti, dobrote itd. itd. - tudi naklonjenosti do naše organizacije, da je končna beseda izredno težavna. Prosim te, izreci mojo zahvalo GPS NOV in PO, ki mi je izkazalo zaupanje za izvršitev tega dela." Očitno je bilo, da Stane Mikuž ni v polnosti izvršil naloge v smislu, kot mu jo je zaupalo vodstvo Komunistične partije. Čeprav ni pri škofu Rožmanu dosegel, kar so njegovi predpostavljeni želeli, ni prekinil svojih stikov s škofijo.

Metod Mikuž je bil o rezultatih srečanj med Stanetom Mikužem in škofom Rožmanom obveščen; tudi sam je bil z izidom nezadovoljen, a je sprejel status quo in ni nameraval vztrajati. To veje iz njegovega pisma Stanetu z dne 28. februarja 1943: "Glede 'šefa' je pa tako. Obstoji z njim še zveza, tudi je prav, da mu greš kdaj poročati o novicah, ki jih razbereš iz naše literature. Jaz mu zaenkrat ne mislim nič pisati, ker se mi zdi za to skoro škoda. Mi imamo svojo vest čisto, ponudili smo mu pač svojo pošteno roko, če noče zagrabiti - njegova stvar." Že naslednji dan, 1. marca 1943, mu je Stane poročal o svojem obisku na škofiji.

³⁸ O srečanjih s škofom Rožmanom je S. Mikuž pričal tudi na sodišču, vendar je za drugo srečanje dejal, da ga je škof sprejel neprijazno in dan principiелно negativen odgovor na vabilo. Prim. Proces proti vojnim zločincem in izdajalcem Rupniku, Roesenerju, Rožmanu, Kreku, Vizjaku in Hacinu, Ljubljana 1946, str. 147-148; F. Saje, n.d., str. 514.

"Zadnjič sem bil pri M., da bi vjel morebitne odmeve mojega sestanka. Nič! Vendar je v zadnjem času divji na okupatorja, ker mu je Milavec³⁹ prinesel vesti o streljanju 22-torice iz njegove fare, potem ko so mu okupatorji svečano obljubili, 'da jih bodo vzeli v zaščito'. Stvar se je zgodila za časa lanske 'ofenzive'. Izjava: 'Sedaj pa vidim, da se s temi ljudmi res ne da delati', - je pač izjava, ki si jih ti včasih prinesel od istega naslova na kupe. Vedno bolj prihajam do (zaključka) prepričanja, da so ti ljudje po usodni danosti zacoprani in se z njimi ne da kaj prida opraviti. Tudi M. sam, ki je gotovo najboljši od vseh, mi je pričel kvasiti o 'dobrem zadržanju aktivnih oficirjev', ki, da jih je več v Ljubljani in da nočejo imeti ničesar skupnega z okupatorjem itd. Jaz sem se mu smejal, ker dobro vem, od katere strani prihaja tolikanj 'izvotljena' pamet."

Čeprav je bilo vodstvo partizanskega gibanja s takimi rezultati stikov s škofom Rožmanom nezadovoljno, jih vendar ni želelo prekiniti. To je razumeti tudi iz navodila, ki ga je Zdenka Kidrič dala Stanetu Mikužu 12. marca 1943: "Če imaš prost dostop k 'šefu', bi morda ne bilo najslabše, če ga obiščeš. Ver. ref. in ostali pa kot si videl iz njegovega pisma, nimajo posebnega interesa na tem. Če bo kaj novega, sporoči, prosim." Nezainteresiranost za nadaljevanje pogovorov s škofom je razbrati tudi iz zadržanja Metoda Mikuža, čeprav ni bil za to, da bi se stiki povsem prekinili. Le-ta je 16. marca 1943 v pismu bratu Stanetu zapisal: "Tvoje pismo prejel in navodilo Nuši, da je zadeva s 'šefom' urejena. Prav je torej, da greš k njemu, zaenkrat pa mu nimam kaj poročati."

Čeprav naslednje pismo Staneta Mikuža bratu Metodu ne nosi datuma, bi ga vendarle bilo mogoče uvrstiti v sredo marca 1943, kakor so ga tudi uvrstili urejevalci tega fonda v zgodovinskem arhivu Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije. V pismu z dne 28. februarja 1943 je namreč Metod bratu Stanetu poslal spomenico na papeža, ki jo je pripravilo partizansko vodstvo, in ga prosil, da bi poskrbel za njen prevod v italijanščino. V tem pismu pa sporoča, da je spomenica že prevedena in da jo je prevedel Dušan Koh, urednik Ljudskega obzornika. Na začetku istega pisma je Stane Mikuž dodal: "Bil sem v soboto⁴⁰ pri 'šefu', kjer pa nisem imel posebnega uspeha. Težko je, če človek ne ve, kaj je njegova dolžnost. Sicer pa njemu ne zamerim toliko, kolikor njegovi okolici. Tebi je izredno naklonjen in te ima po izjavi M., ki je z njim govoril o tem, 'ravno tako rad', kakor te je imel preje. Tudi bi ti, kar se tiče napadov nate 'rad pomagal, pa ti ne more!' Skoraj iste besede je zapisal tudi v poročilu Zdenki Kidrič, ko ji je poročal o svojem obisku pri škofu Rožmanu 20. marca 1943. Dodal je: "M. mi je dejal, da je pred dnevi govoril s 'šefom' o Matiji. Ima vtis, da ga ima še 'ravno tako rad', kakor ga je imel včasih. Spričo napadov v časopisju je dejal 'šef', 'da bi Matiji rad pomagal, pa mu ne more.'"

Iz istega pisma brez datuma je tudi razvidno, kako so na vlogo Metoda Mikuža v partizanih in na razloge za njegov odhod gledali določeni krogi v Ljubljani. Brat Stane mu je poročal: "Sicer pa v glavnem postajaš že legendaren. Ljudje te vidijo,

³⁹ Ciril Milavec (20. 6. 1893 Planina pri Rakeku, umrl 24. 7. 1982 Lanus, Argentina) je bil v tem času župnik v Želimljem, kjer je v času italijanske ofenzive bilo ubitih 23 članov župnije. Prim. Šematizem ljubljanske nadškofije 1993, str. 508.

⁴⁰ Iz drugih ohranjenih pisem je mogoče sklepati, da je bila ta sobota 20. marec 1943. Prim. pismo Staneta Mikuža Zdenki Kidrič z dne 22. marca 1943.

kako se potikaš okoli Dobrova kot partizanski škof. Nosiš bel pas kot papeži, za pasom pa bodalo in bombo. Še čez sv. Štefana da si ropotal in mu pulil iz rok mučeniško palmo! Zakaj ravno čez sv. Štefana mi je uganka. Morda je v ozadju stari revizionizem krone istega svetnika, le spomni se! Prof. Šolar,⁴¹ ta dihur brez fige in z njo je izjavil, da je tvoj korak v zvezi z razočaranji nad premajhnimi šaržami, ki da si jih pri prvih sancte matris dosegel."

Da je škof Rožman še vedno ohranjal zelo naklonjen odnos do Metoda Mikuža in se s tem izpostavljal tako pred okolico kot pred italijanskimi oblastmi, je razvidno tudi iz pisma, ki ga je 1. aprila 1943 Stane Mikuž poslal Zdenki Kidrič ter ji na široko predstavil delovanje Katoliške akcije, njeno organizacijo in vlogo škofa pri njenem poslovanju. Poročal je: *"Ob zadnjem napadu na Matijo v Slovincu je izjavil 'šef', da je to strašno grdo, da piše člankar v takem smislu, kakor da bi dobil M. kake cerkvene kazni, kar pa nikakor ni res. Tudi sicer, da je člankar pisal na tak način, kakor da bi dobil podatke pri njemu, kar tudi ni res. On da bo pisal na uredništvo, da je neresnica, kar so pisali in da se bo v bodoče taka stvar preprečila."*

Z napadom v Slovincu je mišljen članek *Primer Metoda Mikuža*, ki ga je isti dnevnik objavil 25. marca 1943.⁴² Besedilo ima vse značilnosti svojevrstnega pamfleta. *"Znano je, da se je kaplan Metod Mikuž prostovoljno pridružil partizanskim oboroženim oddelkom ter stopil v službo komunistične Osvobodilne fronte. /.../ Komunistična propaganda je že od začetka zatnjevala, da ima v svojih vrstah tudi nekaj duhovnikov. Toda to so bile le besede. Treba je bilo dejansko koga privabiti med lastne vrste, kajti s tem bi partizanstvo dobilo močan propagandni činilec in se vsaj kolikor toliko oteslo protikrščanskega očitka."* Iz nadaljnega besedila in iz informacij, ki jih je uporabil člankar, je bilo mogoče sklepati, da je besedilo nastalo v ožjem škofovem okolju ali da so vsaj od tam prišle informacije. *"Ko po eni strani škof kot zakoniti čuvar verskega in moralnega zaklada obsoja Osvobodilno fronto in njeno partizanstvo kot gibanje, ki je katolicizmu sovražno, se najde njegov duhovnik, ki gre prostovoljno med komuniste in tam vrši poverjeno mu službo. S tem korakom je Metod Mikuž očitvidno hotel razbiti enotnost katoliške duhovščine v njenem nasprotujočem stališču do Osvobodilne fronte in obenem rešiti partizanstvo protikatoliškega značaja v očeh javnega mnenja. Toda vsak, kdor pozna podrobneje tragično življenje Metoda Mikuža, bo popolnoma pravilno razumel njegov korak."* Potem ko je nanizal Mikuževe življenjske postaje in dodal očitke, ki so nastali na teh postajah, kar znova kaže na dober vir informacij, je avtor dodal: *"Zaradi svojega pohujšljivega obnašanja je bil Metod Mikuž že pred vojno kaznovan s hujšimi cerkvenimi kaznimi. Ker je vernikom dajal na deželi preveliko pohujšanje, je bil odpoklican v Ljubljano, kjer pa se je popolnoma predal komunistični družini. Odtod je meseca decembra lanskega leta (sc. 1942) odšel zopet na*

⁴¹ Prof. Jakob Šolar (1896-1968) je bil pred vojno profesor v Škofovih zavodih v Šentvidu, torej tudi obeh bratov Mikuž. Med vojno je pedagoško delo na isti ustanovi po preselitvi nadaljeval v Ljubljani. Konec leta 1952 je bil v Ljubljani obsojen na 10 letno zaporno kazen. Obtožen je bil, da je med vojno sodeloval s sovražniki, po vojni pa da ga je vzdrževal stike s tujimi obveščevalnimi službami. Prim. T. Griesser Pečar, Stanislav Lenič. *Življenjepis iz zapore*, str. 47-48; Slovenski biografski leksikon, 4. knj., str. 662-665.

⁴² Prim. *Primer Metoda Mikuža*, v: *Slovenec* 72(1943), št. 68a, 25. marec 1943, str. 3.

deželo, najbrž že s sklepom, da pobegne k partizanom." Vsaj v dnevih, ki so neposredno sledili objavi, ni bil objavljen noben popravek.

Suspensio a divinis

Suspensija a divinis, objavljena v *Ljubljanskem škofijskem listu* 10. junija 1943, je gotovo bila sad pritiska okolja na škofa Rožmana. Vsa doslej predstavljena korespondenca in drugi dokumenti kažejo, da je bil škof M. Mikužu zelo naklonjen in da je zastavljal zanj svoj ugled, ko ga je zagovarjal in branil. Mogoče bi bilo celo reči, da je v določeni meri odobral njegovo duhovniško in pastoralno delo. O odmevih na razglas v *Ljubljanskem škofijskem listu* govori tudi pismo Staneta Mikuža 20. julija 1943: "Tako, ko je bila izrečena znana kazen glede tov. Matije, je nekdo iz najbližje okolice vprašal 'šefa', zakaj se je to zgodilo. 'Šef' je odvrnil: 'Od popolnoma verodostojnih ljudi imam poročilo, da ima tovariš Matija dekle, da z njo skupaj stanuje in da se kaže z njo med ljudmi'.⁴³ Zaradi tega je bil moj ukrep nujen, osebe, ki so mi to stvar sporočile, pa so tako verodostojne, da sem jim moral verjeti.' Še isti dan je nekdo drug vprašal važnejšo osebnost iz 'šefove' bližine. Sedaj pa je bil odgovor: 'Tov. Matija je šel 'ven' in to je dovolj velik razlog za tak ukrep.' Torej v enem dnevu dva čisto različna razloga. Vzrok tega je tole: za vsem tem tičijo intrige znanega Glavača⁴⁴ in SP ima v toliko prav, da je ta človek podvalil vso zadevo škofiji, v kolikor je on falsificiral zgoraj navedeno poročilo z verodostojnimi pričami vred; tako vsaj meni moj poročevalec, ki pa je zelo verodostojen."⁴⁵

Izrečena cerkvena kazen očitno Metoda Mikuža ni preveč prizadela in je ni jemal tragično. V začetku avgusta 1943, pismo nosi datum 3. avgust, je bratu Stanetu pisal: "Če vidiš kaj 'šefa', ga lepo pozdravi v mojem imenu. Kaj pa češ, čeprav je taka budala, je le dober človek. Povej mu pa, da absolutno še vztrajam, da se naj sestane z menoj in z našimi. Ni še prepozno, mi vse odpuščamo, ker tu ne gre za osebne interese, temveč za narod. Naj nikar ne misli, da kuham kakšno maščevanje ali jezo, vse tega partizan ne pozna. Bolj obsojam tiste razne Krizologe,⁴⁶ ko se šeme niso upale priti ven in bi s tem veliko koristili katoliški cerkvi. Prava reč če te počti kakšna kazen po glavi, jaz se na vse to smejem, še bolj pa vsem govoricam in pisanju, ki se suče okoli nekega Matije. Važna osebnost je vsekakor postal in veliko reklamo so mu te reve naredile. Kar nerodno bo priti v

⁴³ Besede je v svojem dopisu podčrtal Ahac (S. Mikuž) sam.

⁴⁴ V svojem Življenjepisju iz zapore je S. Lenič zapisal, kako je Franc Glavač trdil, "da je šel Mikuž k partizanom s škofovo vednostjo. Ko so od vseh strani na škofa pritiskali, naj Mikuža suspendira, se je 6 mesecev obotavljal, nato je objavil suspensijo, a jo ustno potom priorja iz Pleterij prekal kot mi je po osvoboditvi Mikuž pravil". T. Griesser Pečar, Stanislav Lenič. Življenjepis iz zapore, str. 157.

⁴⁵ Slovenski poročevalec 4 (1943), št. 16, 20. junij 1943, str. 6: "Izjava škofa dr. Rožmana proti dr. M. Mikužu, ki je bila objavljena v 'Slovincu' je bila škofu podtaknjena od bele garde (Glavač!)."

⁴⁶ Franciškan Krizolog Zajec (1909-1961) je bil kaplan in katehet v župniji Ljubljana-Vič, kjer je živel Mikuževa družina. Po vojni je bil zaprt in nato na začetku leta 1949 obsojen na sedem let in pol zapore. Prim. Šematizem ljubljanske nadškofije 1993, str. 530; T. Griesser Pečar, Stanislav Lenič. Življenjepis iz zapore, str. 111, 163; Okrožnica škofijskega ordinariata Ljubljana 3/1961, str. 5-6.

Ljubljano in bomo rajši počakali kje pri Ogrinu⁴⁷ na Lavrici."

Iz časa tik pred italijansko kapitulacijo je znano pismo, ki ga je Metodu Mikužu pisal brat Stane 16. avgusta 1943, to je v času, ko se je že slutila pojenjajoča moč italijanskih okupatorjev in je prišlo do večjega razmaha partizanskega gibanja. Tudi v tem pismu je Stane Mikuž spregovoril o položaju škofa Rožmana: "*S 'šefom' nimam nobene zveze več; je tehnično nemogoče. Tvoj prijatelj M.⁴⁸ je bil vsega skupaj enkrat pri meni, povedal mi je par informacij, pa nič posebnega. Je na listi kot Ofar in zato ne more kdo ve kaj delati. Je pa videti zelo bolan, tako, da ni treba biti na njega nič hud, da se ni takrat javil. Bi nikakor ne vzdržal in vem pa, da je še od vseh teh ljudi najboljši fant. Tudi sicer je 'šef' najbrže danes popolnoma že nedostopen. Obljubljam pa ti, da bom poizkušal ponovno dobiti z njim stike, seveda če bo mogoče."*

Pričevalen je tudi komentar *Slovenskega poročevalca* s konca avgusta 1943 na objavo suspenzije ter tam vsebovane pogoje, da bi se uredil pravni položaj dr. Metoda Mikuža: "*Mislim, da je manjkal le nasvet, kako naj bi se dr. M. Mikuž javil svoji nadrejeni oblasti osebno, ne da bi ga Italijani ali belogardisti zaprli ali po možnosti celo pobili. Kar je pa še bolj čudno je to, da sme služiti v fašistični vojski toliko vojaških duhovnikov, ki s svojo prisotnostjo dajejo napadalcem moralno versko opravičbo za njihova grozodejstva. Zakaj je dovoljeno Italijanom ubijati, voditi roparske vojne pohode, na katerih jih spremlja vojaški kurat, slovenski partizan, ki brani svojo slovensko zemljo, pa mora umirati brez verskih tolažil? Kako je to s to stvarjo, ali sta tudi k nam na Slovensko prišla Mussolini in Hitler reševat krščansko vero?*"⁴⁹

Nadaljnja korespondenca in drugi dokumenti, ki bi govorili o stikih med ljubljanskim škofom Gregorijem Rožmanom in Metodom Mikužem v letu 1944 ali 1945, niso ohranjeni ali zaenkrat še niso na voljo. Seveda ni mogoče izključiti možnosti, da bi s pomočjo novih dejstev o odnosu med njima v prihodnje ne mogli dodati novih razsežnosti. Zelo spremenjene politične in vojaške razmere, ki so na Slovenskem in vključno v Ljubljani nastopile po nemški okupaciji ter po bolj množičnem organiziranju protirevolucionarnih enot, so bistveno spremenile tudi položaj ljubljanskega škofa kot tudi verskega referenta pri vrhovnem partizanskem vodstvu Metoda Mikuža. Gotovo je svoj delež pri tem imelo pastirsko pismo, ki ga je poleti 1943 objavil škof Rožman ter v njem ponovno spregovoril o nevarnosti

⁴⁷ Ogrin je bila znana gostilna na Lavrici.

⁴⁸ M. (Maks Miklavčič) je 8. februarja 1943 odgovoril na povabilo, da bi se priključil partizanom. Po vsej verjetnosti je S. Mikuž istočasno kot škofu Rožmanu prinesel Metodovo povabilo tudi Miklavčiču. Med drugim je zapisal: "Ne boj se, da bi se oziral na strah pred ljudmi! Odločuje vedno samo trezen razsodek in krščanska vest - dovolj poguma imam, da se odtrgam iz okolice, ki me je že tako obsodila. Na tvoje vabilo nisem bil pripravljen. Zdi se mi, da imam dovolj važno obrambno nalogo na sedanjem mestu, kjer nekdo mora biti in nihče drugi biti ne more. Ko sem razmišljal o tvojih razlogih, me je ustavila bolezen, ki me že nekaj dni čedalje resneje svari pred nevarnostjo za zdravje. Želodec se mi upira in bojim se, da je vse z zvezi z mojo staro boleznijo, ki me je že dvakrat ali celo trikrat (prvikrat pred mnogimi leti) spravila v bolnico. Tako nisem za nobeno rabo, celo ne za delo, ki mi ugaja in vem, da bi moralo biti opravljeno. Dokler se to ne poboljša ne upam zdoma, res nočem biti v nadlego. Ti potrebuješ pomoč, ne pa coklo." ARS, Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo I, CK VOS-II 1/25, št. 000302.

⁴⁹ Slovenski poročevalec 4 (1943), št. 22, konec avgusta 1943, str. 6.

brezbožnega komunizma in izenačil delovanje Osvobodilne fronte s komunističnim gibanjem ter kot cilj vsega gibanja predstavil revolucijo.⁵⁰ Večjih sprememb v njegovih stališčih ni prineslo niti posredovanje pleterskega priorja dr. Josipa Edgarja Leopolda Lavova konec julija 1943.⁵¹

Posredovanje pa je bilo zanimivo in uspešno v toliko, da je škof Rožman omilil kanonično kazen iz začetka junija, saj je suspenzija, ki se ji je Mikuž Mikuž podvrigel, prinesla vrsto preprek za opravljanje duhovniške službe. Prior je škofu predlagal, da bi suspenzijo preklical. *"Odgovoril mi je, da tega ne more storiti, ker je suspenzijo šele nedavno odredil; naročil mi je, naj to sporočim dr. Mikužu s pripombo, naj opravlja vse funkcije, če je le količkaj mogoče, toda le tam, kjer ni drugega duhovnika, torej čim tajneje."*⁵² Šlo je torej za preklic kazni 'pro foro interno'. Poročilo o opravljenem poslanstvu je pleterski prior poslal partizanskemu vodstvu in od tam dobil pismo, ki ga navaja v svojih spominih *Kartuzija Pleterje in partizani*. Med drugim je bilo v pismu, ki ga sta ga podpisala Josip Vidmar in dr. Marijan Breclj, zapisano: *"Naš tovariš dr. Mikuž je vzel na znanje, da je škof preklical suspenzijo 'pro foro interno', ter se Vam ob tej priložnosti zahvaljuje za Vaš trud. Težko mu je samo to, da so postavljene take klavzule, ki ga bodo ponovno ovirale pri izvrševanju verskih obredov. Mi in dr. Mikuž še posebej želimo, da bi se sešli z g. škofom. Če ni, kakor pravite, načelno odklonil neposrednega razgovora, Vas prosimo, da poskušate doseči sestanek v Vašem domu ali v njegovi bližini, kamor bi prišli Vi in mi."*⁵³

Za zaključek

Pri obravnavanju medsebojnih odnosov obeh protagonistov ima zanimivo pričevalno vrednost članek *Slovenska duhovščina in osvobodilna fronta*, ki ga je v reviji *Novi svet* na začetku leta 1946 objavil Metod Mikuž. Glede na zaključno pripombo je bil prispevek dokončan na veliko noč 1945 na Doblički gori.⁵⁴ Vsebinska je ostra obsodba ravnanja katoliške duhovščine v času vojne ter njenega zavračanja partizanskega gibanja. Predstavi razloge za likvidacije duhovnikov in članov katoliških organizacij v času vojne kot tudi za sodne procese, ki so že bili izvedeni. Občasno omenja duhovščino iz Ljubljanske pokrajine, večinoma pa je

⁵⁰ Da škof Rožman v svojem prepričanju o namenih komunistične partije le ni bil tako osamljen, govori več pričevanj, tudi iz partizanskih vrst. Velja navesti vsaj prepričanje dr. Dušana Pirjevca, pomembnega ideologa partizanskega gibanja, ki je ves čas vojne opravljal pomembne vojaško-politične funkcije. V svojem dnevniku je za 25. julij 1975 zapisal: "Čisto jasno je, da smo komunisti glede na svoje želje, glede na bistvene nemožnosti samoutemeljevanja potrebovali državljansko vojno in da smo v tem smislu bili 'veseli' bele garde, in sicer natanko tako, kakor to popisuje Kocbek, le da Kocbek ni povedal vsega. Samo državljanska vojna je lahko povsem in celoti potrdila projekcijo in samozasnitek KP. In samo državljanska vojna je odpirala zanesljivo perspektivo zmage KP in prevzema oblasti, kajti treba je vendarle že enkrat razumeti, da je bistveni cilj KP: oblast in samo oblast." D. Pirjavec, *Dnevnik in spominjanja*, v: *Nova revija* 5 (1986), št. 45, str. 53.

⁵¹ Prim. F. Saje, n.d., str. 517-518; J. E. Leopold-Lavov: *Kartuzija Pleterje in partizani 1941-1945*. Ljubljana 1953, str. 89-93.

⁵² J. E. Leopold-Lavov, n.d., str. 91.

⁵³ J. E. Leopold-Lavov, n.d., str. 94.

⁵⁴ Prim. M. Mikuž, *Slovenska duhovščina in osvobodilna fronta*. Doneski k zgodovini slovenske narodno osvobodilne borbe, v: *Novi svet* 1 (1946), str. 400-419.

obravnava njihovo postopanje ne glede na krajevno pripadnost. Analizo je zaključil z besedami: "Na koncu moramo poudariti samo eno, a to jasno in odločno: skoraj izključno vsa slovenska duhovščina v dobi narodno osvobodilne borbe ni storila ne svoje duhovniške ne narodne dolžnosti."⁵⁵ Ob tem pa v celotnem spisu ni niti enkrat omenil škofa Gregorija Rožmana. Razlogov, da bi mu pripisal odgovornost ali da bi nanizal očitke, ki so se začeli pojavljati v poznejših letih, bi vsekakor imel že tedaj, a tega ni storil. Očitno so bili odnosi med njima ob koncu vojne vsaj v določeni meri takšni kot v času vojne. Le indirektno je na nekaj mestih omenil avtoriteto škofa, na katero so se sklicevali duhovniki, ko so zavračali delo Osvobodilne fronte ali ko so iskali možnosti za sodelovanje z italijanskimi oblastmi, pa so se pri tem sklicevali na škofov zgled. V tem primeru jim je škof bil bolj izgovor za uresničevanje njihovih hotenj. Omenja 'škofijo' kot urad in ekipo ljudi, ki je pošiljala na podeželje svoja navodila in s tem pomagala pri uveljavljanju negativne ocene Osvobodilne fronte. Enkrat je uporabil izraz 'šef', ki so ga uporabljali za škofa Rožmana, vendar je v tem primeru uporabljen v množini, kar ponovno kaže na kroge, ki so imeli v rokah disciplinska in druga vprašanja duhovščine.⁵⁶

Ostrejše so postale njegove besede po Rožmanovi smrti. V prvi knjigi *Pregleda zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji*⁵⁷ je v okviru analize kontrarevolucionarne vloge slovenskega klera dobršen del pozornosti namenil prav škofu Rožmanu in njegovemu krogu. Med drugim je zapisal: "Kolikor pri ljubljanskem škofu Rožmanu spričo njegovega kontrarevolucionarnega delovanja lahko govorimo hkrati tudi o subjektivni ali objektivni krivdi oziroma, kolikor bi se dalo ločiti eno od drugega, je za posledice, ki jih je imelo njegovo pogubonosno delovanje med narodnoosvobodilno vojno, povsem postranskega pomena. Prav tako je za pravilno zgodovinsko oceno njegovega kontrarevolucionarnega delovanja in izdajalskega dela popolnoma nepotrebno upoštevati na primer dejstvo, da katoliški škof v nobenem primeru in v smislu papeških okrožnic *Quadragesimo anno* ali *Divini Redemptoris* ne more sodelovati v fronti, v kateri ima vodstveno vlogo KP..."⁵⁸ Sklicevanje na sodbo vojaškega sodišča je bilo v službi potrditve tako označenih izhodišč, pri čemer je vsaj v določeni meri poudarjen že večkrat omenjeni kontrarevolucionarni vidik škofovega delovanja: "Pri reševanju in obravnavanju 'Rožmanovega primera' bo zgodovinar vsekakor upošteval obsodbo vojaškega sodišča, s katero je bil Rožman obsojen predvsem kot narodni izdajalec in kot kontrarevolucionar."⁵⁹

Kar nekaj razlogov in tudi zgoraj navedeni dokumenti kažejo na to, da so bili odnosi med ljubljanskim škofom dr. Gregorijem Rožmanom in dr. Metodom Mikuzem ves čas vojne, če ob tem ne poudarjamo junijskega ukrepa, ki je gotovo nastal pod vplivom škofove okolice in ni bil toliko njegov osebni izraz do vprašanja, v določeni meri enaki kot prej in da je škof do svojega duhovnika ohranjal

⁵⁵ M. Mikuz, n.d., str. 419.

⁵⁶ Prim. M. Mikuz, n.d., str. 418.

⁵⁷ Prim. M. Mikuz, *Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji*, 1. knj. Ljubljana 1960, str. 328-338.

⁵⁸ Prav tam, str. 328.

⁵⁹ Prav tam.

po mnenju nekaterih nekritično naklonjenost, ki je bila poznana že iz predvojnega časa. To je razvidno ne le iz pričevanja dr. Stanislava Leniča, temveč takšno ugotovitev potrjujejo tudi drugi, ki so poznali oba. Vsi so si tudi soglasni v prepričanju, da so bili odnosi sad prijateljstva, ki se je spletlo med ljubljanskim teološkim profesorjem dr. Rožmanom in Mikuževo učiteljsko družino že v dvajsetih letih.

Dr. Metod Mikuž je iz zgodovine vedel, da so bili izjemno redki primeri, ko so se nosilci tako visokih cerkvenih služb povsem enoumno opredelili za glasnike radikalnih družbenih sprememb, zato od škofa Rožmana tudi ni brezpogojno zahteval tako radikalnega preobrata.⁶⁰ Njegova sodba iz tega razloga ni bila nespremenljivo apodiktična in je puščal možnost za bolj odprt pristop k vrednotenju.

Ostrejša je torej sodba postala na začetku šestdesetih let, to je z oddaljevanjem od zgodovinskega dogajanja, in zlasti po Rožmanovi smrti. Vsekakor pri tem ne gre zanikati vpliva življenjske poti, ki jo je do takrat imel za seboj dr. Metod Mikuž in njegove na novo oblikovane družbeno-politične vloge. Nujno je upoštevati tudi širši družbeni okvir, to je odnose med državo in Katoliško cerkvijo na Slovenskem.

Kot nekakšen povzetek svojega gledanja na škofa Rožmana in kot odgovor na pisanje o njem v slovenskem izseljenskem tisku je dr. Metod Mikuž pripravil obsežen članek *Ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman in njegova okolica med NOB*,⁶¹ ki je bil objavljen leta 1970. Izhodiščna trditev je, da "je bil škof Rožman veliko večji kolaboracionist kot general Rupnik in seveda tudi večji izdajalec".⁶² V nadaljevanju je v potrditev uvodne trditve analiziral politično delovanje škofa Rožmana, njegovo navzočnost pri domobranski prisegi 20. maja 1944 in za zaključek škofovo kolaboracijo in narodno izdajo. Ob pregledu številnih dokumentov, ki so bili v času nastajanja prispevka že na voljo, ter po kritičnih ocenah zapisov, ki so jih v izseljenskem tisku objavljali udeleženci druge svetovne vojne, je Mikuž v zaključku omenjenega članka povzel Rožmanovo vlogo v času vojne in revolucije z besedami: "Rekli smo, da je bil škof Rožman v mnogočem žrtev svoje okolice, to se pravi svoje lastne kurije in vsega, kar se je v njej skrivalo in kotilo, ter vseh takratnih voditeljev političnih strank"⁶³ V kontekstu obravnave razmer in dokumentov je bil kritične ocene deležen tudi Rožmanov odgovor na obtožnico vojaškega sodišča. Odgovor Rožmanovega kroga na tako zapisane besede v obilni meri vsebuje tretja knjiga Kolaričevega dela *Škof Rožman. Duhovna podoba velike osebnosti na prelomnici časa*.⁶⁴

60 Teško je sprejeti idejo, da bi drugačno ravnanje škofa Rožmana res prineslo tako radikalen preobrat v dogodkih. Mikuž si je škofovo drugačno vlogo predstavljal nekoliko poenostavljeno. D. Pirjevec, ki je gotovo imel boljši pregled nad dogajanjem in idejnimi smernicami, ki so vodile partizansko gibanje, je lahko zapisal: "Kajti priznati državljansko vojno, pomeni likvidirati idejo nacionalne enotnosti, likvidirati pojem ljudstva – in preiti na sovjetske pojme, to bi pomenilo okrniti legitimiteto, zožiti njen okvir, omejiti njeno področje. Za nas, komuniste, bi bilo zelo slabo, če bi se nam pridružil npr. sam škof Rožman." D. Pirjevec, n.d., str. 53.

61 Prim. Metod Mikuž: *Ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman in njegova okolica med NOB*, v: *Ljubljana v ilegali*, knjiga 4. Ljubljana 1970, str. 320–360.

62 Prav tam, str. 323.

63 Prav tam, str. 360.

64 Prim. J. Kolarič, *Škof Rožman. Duhovna podoba velike osebnosti na prelomnici časa*, III. del. Celovec 1977.